

Przeszłość społeczna
Próba konceptualizacji

PUBLIKACJA PRZYGOTOWANA
PRZEZ KOMISJĘ ANTROPOLOGII PRADZIEJÓW I ŚREDNIOWIECZA
DZIAŁAJĄCĄ PRZY KOMITECIE NAUK PRA- I PROTOHISTORYCZNYCH PAN

KOMITET REDAKCYJNY:
ARKADIUSZ MARCINIAK — PRZEWODNICZĄCY
JAN MICHAŁ BURDUKIEWICZ
DOROTA CYNGOT
HANNA KOWALEWSKA-MARSZAŁEK
FRANCISZEK M. STĘPNIOWSKI
STANISŁAW TABACZYŃSKI
ANNA ŻALEWSKA

Przeszłość społeczna

Próba konceptualizacji

Redakcja: Stanisław Tabaczyński, Arkadiusz Marciniak,
Dorota Cyngot, Anna Zalewska

Wydawnicwo Poznańskie • Poznań 2012

© Copyright by Autorzy, 2012
© Copyright by Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o., Poznań 2012

Redakcja: Roman Bąk

Projekt okładki: Teresa Murak, Dariusz Wyczółkowski
Rzeźba: Teresa Murak, Chrystus Pantokrator 2010, Centrum Rzeźby Orońsko;
materiał: żeliwo, piasek; wym. średnica 2 m
Fotografia: Dariusz Zgutka

Komputerowe opracowanie okładki: Jacek Dudek

Praca współfinansowana ze środków PAN – Komisji Archeologicznej przy Oddziale Poznańskim PAN oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Niniejszy projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej (Program Kultura 2007-2013). Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

The project has been funded with support from the European Commission („Culture” 2007-2013). This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

DG Edukacja i Kultura

Program „Kultura”

archaeology in contemporary europe

professional
practices &
public outreach

ISBN 978-83-7177-791-2

Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o.
ul. Fredry 8, 61-701 Poznań,
Sekretariat: tel. +48 61 853-99-10, faks +48 61 853-80-75
Dział handlowy: tel. +48 61 852-38-44
<http://www.wydawnictwopoznanskie.com>
e-mail: sekretariat@wydawnictwopoznanskie.com

ZBIGNIEW KOBYLIŃSKI

Etnoarcheologia

1. DEFINICJA ETNOARCHEOLOGII

Etnoarcheologia – czyli podejmowane przez archeologów badania współczesnych społeczności ludzkich w celu uzyskania informacji niezbędnych do interpretacji źródeł archeologicznych – jest częścią szeroko rozumianej antropologii kulturowej, czyli nauki o kulturze ludzkiej. Może być ona zaliczana zarówno do etnografii, jak i do archeologii, ponieważ łączy w sobie elementy obu tych dyscyplin, jak również może być traktowana jako odrębna dyscyplina antropologiczna, powstała na pograniczu archeologii i etnografii. Brak wyraźnego wyodrębnienia etnoarcheologii spośród nauk o kulturze ludzkiej jest zjawiskiem egzemplifikującym typową dla tych nauk zasadniczą ciągłość, w której poszczególne dyscypliny wyróżniane są nie w odniesieniu do przedmiotu poznania, który jest wspólny, a jedynie na podstawie odrębności źródeł, które badacze wykorzystują w swoich badaniach naukowych. Tę niedookreśloność etnoarcheologii potwierdza także wielość nazw i definicji, proponowanych i używanych przez różnych autorów. Obok najbardziej popularnego terminu „etnoarcheologia” używane były także takie pojęcia, jak „żywa archeologia”, „archeologia etnograficzna”, „etnografia archeologiczna”, „archo-etnologia”, „archoetnografia”.

Wendell H. Oswalt (1974: 3) określił tę przestrzeń dociekań jako „badanie, z perspektywy archeologicznej, kultury materialnej, oparte na informacjach ustnych dotyczących artefaktów, a uzyskanych od osób, które brały udział w ich wytwarzaniu, lub od ich bezpośrednich potomków”. Michael Schiffer (1978: 230) stwierdza, że „etnoarcheologia jest badaniem kultury materialnej w kontekście systemowym w celu uzyskania informacji, zarówno specyficznych, jak i generalnych, które będą użyteczne w badaniach archeologicznych”. William Rathje (1978: 49) uważa, że celem etnoarcheologii jest „dokumentowanie prawidłowości w relacjach pomiędzy kulturą materialną a zachowaniem ludzkim w trwającym społeczeństwie, w celu lepszej rekon-

strukcji przeszłych zachowań z ich pozostałych, materialnych szczątków". Michael B. Stanislawski (1977: 379; 1978: 204) uważa, że etnoarcheologia stanowi „badanie formy, wytwarzania, dystrybucji, znaczenia i użytkowania artefaktów i ich korelatów w postaci układów instytucjonalnych i jednostek społecznych, przebiegające drogą bezpośredniej obserwacji lub obserwacji uczestniczącej pośród żyjących, nie uprzemysłowionych ludów, w celu skonstruowania lepszych modeli wyjaśniających dla archeologii”. Zdaniem Ruth Tringham (1978: 170) etnoarcheologia to „struktura, w ramach której dokonuje się serii obserwacji wzorów zachowań społeczności żyjących, aby odpowiedzieć na pytania zorientowane archeologicznie”. Patrick V. Kirch (1978: 103) sądzi, że etnoarcheologia to „badanie współczesnych zachowań w celu wyciągnięcia wniosków dotyczących wzorów zachowań przeszłych”. Zdaniem Carol Kramer (1979: 1) „badania etnoarcheologiczne zgłębiają aspekty współczesnych zachowań społeczno-kulturowych z perspektywy archeologicznej”. J. Peter White i David H. Thomas (1972: 275) definiują „nową etnografię” jako „zbieranie danych etnograficznych przez archeologów, mających na uwadze specyficzne problemy prehistorii”, a Lewis R. Binford (1978b: 330) uważa, że etnoarcheologia obejmuje „obserwacje, co do których badacz jest przekonany, że mają znaczenie dla archeologii, ale są dokonywane w kontekście trwającego, żywego systemu”. Wreszcie Chris Gosden (2004: 95) definiuje ją jako „badanie współczesnych stylów życia w celu umożliwienia zrozumienia procesów, które prowadzą do powstania świadectwa archeologicznego lub które są odpowiedzialne za jego zachowanie lub destrukcję”.

2. ANALOGIE ETNOGRAFICZNE W ARCHEOLOGII

Badania etnoarcheologiczne i wykorzystywanie ich wyników do interpretacji źródeł archeologicznych różnią się w istotny sposób od znanego i powszechnie występującego w archeologii wykorzystywania informacji etnograficznych do objaśnienia zjawisk przeszłości, określanego najczęściej mianem stosowania analogii etnograficznych (Ascher 1961; Orme 1973; 1974; Prinke 1973; Posern-Zieliński, Ostoja-Zagórski 1977). Z punktu widzenia logiki w przypadku rozumowania przez analogię (które jest odmianą rozumowania przez indukcję enumeracyjną niezupełną) zakłada się, że jeśli dwa zjawiska czy przedmioty są identyczne pod względem cech obserwowalnych w obydwu, to są również identyczne pod względem cech nieobserwowalnych w jednym z nich (Ajdukiewicz 1965: 149). Jest to jednak rozumowanie w wysokim stopniu zawodne, jak każde rozumowanie indukcyjne, a ponadto w archeologii jego konkluzywność jest ograniczona faktem niemożności udowodnienia, że pomiędzy zjawiskami stwierdzonymi w materiale archeologicznym zachodzi rzeczywista analogia w sensie dopuszczającym zastosowanie tej metody. Stosowanie analogii etnograficznych do wyjaśniania zja-

wisk archeologicznych wiąże się przede wszystkim z XIX-wieczną akceptacją przejętego z biologii paradygmatu ewolucji unilinearnej, zgodnie z którym dzisiejsze społeczności tzw. prymitywne reprezentują ten sam etap rozwoju ewolucyjnego co wymarłe społeczności badane przez archeologów (zgodnie z koncepcją „naszych żyjących przodków”). Drugą przyczyną powszechnego stosowania analogii etnograficznych w archeologii było stwierdzenie na niektórych obszarach świata nieprzerwanej ciągłości kulturowej od archeologicznie badanych społeczności do żyjących jeszcze grup ludzkich, będących obiektem badań etnograficznych. Dotyczyło to zwłaszcza rozwoju archeologii w Nowym Świecie, a w szczególności w Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie bardzo wczesnie uświadomiono sobie ciągłość kultury indiańskiej na tym terytorium.

Powyższe dwie przyczyny stosowania analogii etnograficznych w archeologii stały się podstawą dwóch różnych sposobów wykorzystywania tychże analogii w tłumaczeniu zjawisk archeologicznych (Ascher 1961). Pierwszy z tych sposobów stosuje się wówczas, gdy można udowodnić powiązanie w czasie i przestrzeni między zjawiskiem etnograficznym i archeologicznym, czyli wówczas, gdy system społeczno-kulturowy poznawany archeologicznie może być uznany za wcześniejszy stan procesu prowadzącego do powstania społeczności, z której czerpana jest analogia („model ciągły” w terminologii Richarda A. Goulda [1978]). Drugi typ analogii zachodzi wówczas, gdy dwa zespoły danych, wyjaśniający etnograficzny i wyjaśniany archeologicznie, są od siebie tak bardzo odległe w czasie i/lub w przestrzeni, że nie jest możliwe wykazanie ciągłości kulturowej pomiędzy nimi („model nieciągły”).

3. GENEZA ETNOARCHEOLOGII I JEJ INSPIRACJE BADAWCZE

Sposób stosowania analogii etnograficznych do wyjaśniania zjawisk archeologicznych zmienił się radykalnie w momencie, gdy na początku lat 60. XX wieku w Stanach Zjednoczonych pojawił się w archeologii nurt teoretyczny zwany „nową archeologią”, bądź „archeologią procesualną”, który miał ambicje przekształcenia archeologii z dyscypliny idiograficznej w nomotetyczną, wychodząc z założenia, że procesy społeczno-kulturowe dadzą się ująć w kategoriach powtarzalnych prawidłowości o charakterze zbliżonym do praw formułowanych przez nauki ścisłe. Lewis R. Binford, inicjator tego nurtu, przyjmował ponadto, że stanowisko archeologiczne jest „skamieniałą strukturą całego systemu kulturowego” (Binford 1962: 219; 1964: 425), z czego wyprowadzał optymistyczny wniosek, że „archeologia jest antropologią”, a zatem może i powinna tworzyć teorie wyjaśniające zachowania ludzkie i wyjaśniać za ich pomocą zjawiska stwierdzone podczas badań archeologicznych. Aby tak rozumiany program nomotetyzacji archeologii (por. Kobylński 1981) mógł być realizowany, konieczne było w wyjaśnieniach dedukcyj-

no-nomologicznych proponowanych przez badaczy należących do tego nurtu teoretycznego odwoływanie się do praw zaczerpniętych z innych dziedzin nauki, opisujących zachowania ludzkie, takich jak ekonomia, demografia i przede wszystkim antropologia kultury. Taki sposób wyjaśniania zastosowano w najważniejszych dla nurtu „nowej archeologii” publikacjach dotyczących paleoindiańskich stanowisk Broken K Pueblo (Hill 1968) i Carter Ranch (Longacre 1970).

Chociaż początki idei podejmowania przez archeologów własnych badań etnograficznych w celu uzyskania danych potrzebnych do interpretacji i wyjaśniania znalezisk archeologicznych wiążą się już z działalnością takich wybitnych amerykańskich antropologów, jak Jesse Walter Fewkes (1850-1930), Frank Hamilton Cushing (1857-1900), Franz Boas (1858-1942) i Alfred Louis Kroeber (1876-1960), a po drugiej wojnie światowej Patty Jo Watson prowadziła badania etnoarcheologiczne już w 1959 roku w zachodnim Iranie (Watson 1966), to jednak rzeczywisty rozwój tej orientacji badawczej nastąpił dopiero w wyniku reakcji na „nową archeologię” w latach 70. XX wieku.

Krytyka „nowej archeologii” wykazała bowiem, że literatura etnograficzna nie może dostarczyć archeologom potrzebnych im informacji, które mogłyby być wykorzystane jako przesłanki w rozumowaniu wyjaśniającym, ponieważ etnografowie zazwyczaj nie interesują się relacjami pomiędzy zachowaniami ludzkimi a materialnymi korelatami tych zachowań. Dla etnografa np. ważne są reguły i ceremonie zawierania małżeństw, ale zwykle mniej istotne jest odzwierciedlenie tych reguł i ceremonii w takich materialnych wytworach, jak np. dary zaręczynowe, czy w zmianach miejsca zamieszkania małżonków, przenoszących ze sobą na nowe miejsce pewne specyficzne formy wytworów kulturowych. Co więcej, okazało się, że reguły kulturowe formułowane jako powszechnie obowiązujące w danej społeczności, w rzeczywistości w praktyce dnia codziennego bywają często modyfikowane czy wręcz ignorowane, co powoduje, że zastosowanie ich jako przesłanek wyjaśniających prowadzić może do błędów interpretacyjnych (Stanisławski 1973).

Krytyka „nowej archeologii” wykazała także, że błędem jest przyjmowanie tzw. „przesłanki pompejańskiej”, głoszącej, że stanowisko archeologiczne jest zatrzymanym w ruchu dokładnym obrazem żyjącej niegdyś społeczności, bowiem świadectwo archeologiczne jest wynikiem skomplikowanych procesów transformacji i redukcji pierwotnej informacji o żywym systemie społeczno-kulturowym, które nie zostały dotąd poznane i opisane przez archeologów (Ascher 1961; Schiffer 1972; 1976; por. też Urbańczyk 1981).

Trzecim wreszcie nurtem krytyki „nowej archeologii”, który przyczynił się do wyłonienia się etnoarcheologii, a w konsekwencji także do powstania nowej orientacji badawczej archeologii zwanej „archeologią postprocesualną”, była negacja czynników ekologicznych i ekonomicznych jako podstawowych determinant zachowań ludzkich, co – w ślad za neoewolucjoni-

zmem Leslie A. White'a (1900-1975) i Juliana H. Stewarda (1902-1972) – zakładał Lewis R. Binford i jego uczniowie. Brytyjski archeolog Ian Hodder wykazał mianowicie, że indywidualne działania ludzkie mogą być determinowane całkowicie nieracjonalnymi z ekonomicznego punktu widzenia względami symbolicznymi, co sprawia, że przyjmowanie generalizujących założeń dotyczących motywacji działań ludzkich może prowadzić do interpretacji całkowicie błędnych (Hodder 1977).

Właśnie te trzy główne linie krytyki optymistycznych deklaracji przedstawicieli „nowej archeologii” stały się źródłem inspiracji do podejmowania – zarówno przez samych „nowych archeologów” (np. Binford 1978a; 1978b; 1980; Longacre 1974), jak i przez ich krytyków (np. Stanislawski 1977; 1978; Rathje 1974; Hodder 1977) – własnych obserwacji etnograficznych.

Szukając korzeni etnoarcheologii i przyczyn jej szybkiego rozwoju, zwłaszcza w archeologii amerykańskiej, poczynając od lat 1970., odwołać się trzeba także do współczesnej temu zjawisku orientacji badawczej socjologii, zwanej etnometodologią, zapoczątkowanej w 1954 roku przez Harolda Garfinkela (2007), która – odrzucając zainteresowanie obiektywnymi regułami zachowań ludzkich, rekonstruowanymi przez badacza obserwującego daną społeczność z zewnątrz – koncentrowała swoją uwagę na tym, w jaki sposób jednostki ludzkie konstruują swój własny świat wartości i znaczeń i w jaki sposób z tych indywidualnych wartości tworzą się wspólne definicje sytuacji i poczucie istnienia wspólnych reguł zachowania. Etnometodologia to zatem podejście „emiczne”, jeśli odwołamy się do rozróżnienia wprowadzonego przez językoznawcę Kennetha Pike'a (1912-2000) i zastosowanego przez antropologa Marvinna Harrisa (1927-2001), pomiędzy podejściem „etycznym” (*etic*), czyli podejściem „z zewnątrz” (z punktu widzenia badacza), a podejściem „emicznym” (*emic*), czyli podejściem „od wewnątrz” (od strony badanej jednostki ludzkiej czy badanego systemu kulturowego). Choć sami etnoarcheolodzy nie odwołują się zazwyczaj ani do rozróżnienia *emic/etic*, ani do etnometodologii, znaczna część badań etnoarcheologicznych, dotyczących np. klasyfikowania narzędzi i innych wytworów przez ich wytwórców i użytkowników w różnych kulturach (np. White, Thomas 1972; White, Modjeska, Hipuya 1977; Kempton 1981; Houston, Stuart, Taube 1989) ewidentnie pozostaje w związku z tymi inspiracjami intelektualnymi.

4. GŁÓWNE KIERUNKI BADAŃ ETNOARCHEOLOGICZNYCH

Jednym z najważniejszych kierunków badań etnoarcheologicznych jest obecnie tafonomia stanowisk archeologicznych, czyli obserwacje procesów formowania się świadectwa archeologicznego. Ten kierunek badań, zainicjowany rozważaniami teoretycznymi Michaela B. Schiffera, zaowocował wieloma pracami terenowymi, pozwalającymi przybliżyć się do zrozumienia tych

skomplikowanych procesów obejmujących zarówno etap depozycyjny, jak i podepozycyjny (np. Arnold 1990; Beck 2006; Chang 1988; 1991; Gifford 1978; 1980; 1981; Gifford, Behrensmeyer 1977; Gorecki 1985; Murray 1980; Savelle 1984; Schiffer 1987; Shott 1998; Siegel, Roe 1986; Sullivan 1989).

Innym ważnym kierunkiem badań są szczegółowe obserwacje egzystencji artefaktu, od surowca, poprzez procesy wytwarzania i użytkowania, aż do porzucenia lub reutilizacji. Takie obserwacje, często prowadzone w intelektualnych ramach koncepcji *chaînes opératoires*, czyli sekwencji decyzji podejmowanych przez człowieka, pozwalają poznać indywidualne motywacje i rzeczywiste codzienne działania, częstokroć odmienne od deklarowanych werbalnie reguł zachowań (np. Arnold 1978; Binford 1986; DeBoer, Lathrap 1979; Kenoyer, Vidale, Bhan 1991; Nicholson, Patterson 1985; Okpoko 1987; Spriggs, Miller 1979; Stark 1991; Toll 2001; Vidale, Kenoyer, Bhan 1992).

Często podejmowanymi tematami badań etnoarcheologicznych są m.in.: relacje pomiędzy zachowaniami ludzkimi a ich materialnymi korelatami potencjalnie obserwowalnymi archeologicznie (np. Kent 1999; Rocek 1988); mechanizmy i strategie adaptacji grup ludzkich do środowiska (Foley 1981; Gordon, Killick 1993; Hayden 1981; Kirch 1978; Smith 1980), czy wreszcie symboliczne aspekty wytwarzania artefaktów (np. Reid, MacLean 1995; Wiessner 1983).

5. METODOLOGICZNE ZNACZENIE I TRUDNOŚCI BADAWCZE ETNOARCHEOLOGII

Metodologiczna doniosłość etnoarcheologii zasadza się na jej możliwościach formułowania hipotez na gruncie danych etnograficznych co do zjawisk obserwowalnych archeologicznie, testowania hipotez wysuniętych na podstawie analizy źródeł archeologicznych w materiale etnograficznym i wreszcie formułowania generalizacji (zarówno „teorii średniego zasięgu”, jak i mikro-teorii) empirycznych na podstawie analizy materiału etnograficznego. Zapewnia ona zatem archeologom unikatową możliwość stworzenia warunków obserwacji zbliżonych do eksperymentu naukowego w dyscyplinach ścisłych, w którym obserwowane są i kontrolowane wszystkie parametry badanego zjawiska. Jej podstawowa słabość natomiast wynika z konieczności przyjęcia założenia aktualistycznego (inaczej zwanego uniformitarystycznym), zaczerpniętego z geologii, w której od czasów Jamesa Huttona (1726-1797) i Charlesa Lyella (1797-1875) przyjmuje się, że procesy zachodzące w przeszłości były takie same, a przynajmniej zbliżone do tych, które obserwować możemy obecnie. Przeniesienie tej zasady na grunt badań ludzkich zachowań społecznych i kulturowych może budzić wątpliwości, i to zarówno ze względu na odmienność warunków zewnętrznych, w których funkcjonowały rozmaite systemy społeczno-kulturowe, jak też i z powodu możliwej

zmienności samych sposobów myślenia człowieka. Nie mamy zatem pewności, czy na podstawie danych etnoarcheologicznych możliwe jest formułowanie konkluzywnych twierdzeń o uniwersalnym stosowaniu.

Inną oczywistą – i trudną do przewyciężenia – słabością etnoarcheologii jest trudność prowadzenia obserwacji w perspektywie długiego czasu, co sprawia, że nie może ona wyjaśniać zmian kulturowych, tak istotnych dla archeologii.

Pomimo tych trudności, obejmujących także liczne praktyczne problemy związane z organizacją obserwacji terenowych, które winny mieć charakter obserwacji uczestniczącej, sukcesy etnoarcheologii są oczywiste i niezaprzeczalne, zwłaszcza w kwestii tak ważnej dla archeologii, jaką jest zrozumienie procesów prowadzących do powstawania świadectwa archeologicznego, czy relacji pomiędzy zachowaniami ludzkimi a ich materialnymi korelatami. Zjawisko znikania i przekształcania w błyskawicznym tempie kultur tradycyjnych, przedindustrialnych, powoduje, że obserwacje etnoarcheologiczne muszą być podejmowane jak najszybciej. Powinny one przy tym mieć charakter kompleksowy, dokumentujący nie tylko zjawiska będące przedmiotem zainteresowania konkretnego badacza.

BIBLIOGRAFIA

- Ajdukiewicz K.
1965 *Logika pragmatyczna*, Warszawa.
- Arnold D.E.
1978 *Ethnography of pottery making in the Valley of Guatemala*, w: *The ceramics of Kaminaljuyu*, R.K. Wetherington (red.), University Park, s. 327-400.
- Arnold P.J.
1990 *The organization of refuse disposal and ceramic production within contemporary Mexican houselots*, „*American Anthropologist*” 92 (4), s. 915-932.
- Ascher R.
1961 *Analogy in archaeological interpretation*, „*Southwestern Journal of Anthropology*” 17 (4), s. 317-325.
- Beck M.E.
2006 *Midden ceramic assemblage formation: a case study from Kalinga, Philippines*, „*American Antiquity*” 71 (1), s. 27-51.
- Binford L.R.
1962 *Archaeology as anthropology*, „*American Antiquity*” 28, s. 217-225.
1964 *A consideration of archaeological research design*, „*American Antiquity*” 29 (4), s. 425-441.
1978a *Nunamiut ethnoarchaeology*, New York.
1978b *Dimensional analysis of behaviour and site structure: learning from an Eskimo hunting stand*, „*American Antiquity*” 43 (3), s. 330-361.
1986 *An Alyawara day: making men's knives and beyond*, „*American Antiquity*” 51 (3), s. 547-562.
1980 *Willow smoke and dogs' tails: hunter-gatherer settlement systems and archaeological site formation*, „*American Antiquity*” 45, s. 4-20;

- Chang C.
1988 *Nauyalik Fish Camp: An ethnoarchaeological study in activity-area formation*, „American Antiquity” 53 (1), s. 145-157.
- 1991 *Refuse disposal at an Inupiat fish camp: ethnoarchaeological implications of site formation processes*, w: *The ethnoarchaeology of refuse disposal*, E. Staski, L.D. Sutro (red.), Anthropological Research Papers, 42. Tempe, s. 53-62.
- DeBoer W.R., Lathrap D.W.
1979 *The making and breaking of Shipibo-Conibo ceramics*, w: *Ethnoarchaeology: implications of ethnography for archaeology*, C. Kramer (red.), New York, s. 102-138.
- Foley R.A.
1981 *A reconsideration of the role of predation on large mammals in tropical hunter-gatherer adaptation*, „Man” 17, s. 393-402.
- Garfinkel H.
2007 *Studia z etnometodologii*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa.
- Gifford D.P.
1978 *Ethnoarchaeological observations of natural processes affecting cultural materials*, w: *Explorations in ethnoarchaeology*, R.A. Gould (red.), Albuquerque, s. 77-101.
- 1980 *Ethnoarchaeological contributions to the taphonomy of human sites*, w: *Fossils in the making: vertebrate taphonomy and paleoecology*, A. Behrensmeyer, A. Hill (red.), Chicago, s. 94-106.
- 1981 *Taphonomy and paleoecology: a critical review of archaeology's sister disciplines*, w: *Advances in Archaeological Method and Theory*, t. 4, s. 365-438.
- Gifford D.P., Behrensmeyer A.K.
1977 *Observed formation and burial of a recent human occupation site in Kenya*, „Quaternary Research” 8, s. 245-266.
- Gordon R.B., Killick D.J.
1993 *Adaptation of technology to culture and environment: bloomery iron smelting in America and Africa*, „Technology and Culture” 34 (2), s. 243-270.
- Gorecki P.
1985 *Ethnoarchaeology: the need for a post-mortem enquiry*, „World Archaeology” 17 (2), s. 175-191.
- Gosden C.
2004 *Ethnoarchaeology*, w: *Archaeology. The key concepts*, C. Renfrew, P. Bahn (red.), s. 95-101, London.
- Gould R.A.
1978 *Beyond analogy in ethnoarchaeology*, w: *Explorations in ethnoarchaeology*, R.A. Gould (red.), Albuquerque, s. 249-294.
- Hayden B.
1981 *Subsistence and ecological adaptations of modern hunter/gatherers*, w: *Omnivorous primates*, R.S.O. Harding, G. Teleki (red.), New York, s. 344-421.
- Hill J.N.
1968 *Broken K Pueblo: patterns of form and function*, w: *New perspectives in archaeology*, L.R. Binford, S.R. Binford (red.), Chicago, s. 103-142.
- Hodder I.
1977 *The distribution of material culture items in the Baringo district, western Kenya*, „Man” 12 (2), s. 239-269.

- Houston S.D., Stuart D., Taube K.A.
1989 *Folk classification of Classic Maya pottery*, „American Anthropologist” 91 (3), s. 720-726.
- Kempton W.
1981 *The folk classification of ceramics: a study of cognitive prototypes*, New York.
- Kenoyer J.M., Vidale M., Bhan K.K.
1991 *Contemporary stone beadmaking in Khambhat, India: patterns of craft specialization and organization of production as reflected in the archaeological record*, „World Archaeology” 23 (1), s. 44-63.
- Kent S.
1999 *The archaeological visibility of storage: delineating storage from trash areas*, „American Antiquity” 64 (1), s. 79-94.
- Kirch P.V.
1978 *Ethnoarchaeology and the study of agricultural adaptation in the humid tropics*, w: *Explorations in ethnoarchaeology*, R.A. Gould (red.), Albuquerque, s. 103-126.
- Kobyliński Z.
1981 *Badania etnoarcheologiczne a nomotetyzacja archeologii*, „Archeologia Polski” 26 (1), s. 7-47.
- Kramer C.
1979 *Introduction*, w: *Ethnoarchaeology. Implications of ethnography for archaeology*, C. Kramer (red.), New York, s. 1-20.
- Longacre W.A.
1970 *Archaeology as anthropology: a case study*, „Anthropological Papers of the University of Arizona” 17.
1974 *Kalinga pottery-making: the evolution of a research design*, w: *Frontiers of anthropology*, M.J. Leaf (red.), New York, s. 51-67.
- Murray P.
1980 *Discard location: the ethnographic data*, „American Antiquity” 45 (3), s. 490-502.
- Nicholson P., Patterson H.
1985 *Pottery making in Upper Egypt: an ethnoarchaeological study*, „World Archaeology” 17 (2), s. 222-239.
- Okpoko A.I.
1987 *Pottery-making in Igboland, Eastern Nigeria: an ethnoarchaeological study*, „Proceedings of the Prehistoric Society” 53, s. 445-455.
- Orme B.
1973 *Archaeology and ethnography*, w: *The explanation of culture change: models in prehistory*, C. Renfrew (red.), London, s. 481-492.
1974 *Twentieth-century prehistorians and the idea of ethnographic parallels*, „Man” 9 (2), s. 199-212.
- Oswalt W.H.
1974 *Ethnoarchaeology*, w: *Ethnoarchaeology*, C.B. Donnan, C.W. Clewlow (red.), San Francisco, s. 3-11.
- Posern-Zieliński A., Ostojka-Zagórski J.
1977 *Etnologiczna interpretacja i analogie etnograficzne w postępowaniu badawczym archeologii i prehistorii*, „Slavia Antiqua” 24, s. 39-70.
- Prinke A.
1973 *Możliwości porównawczego stosowania danych etnograficznych w archeologii*, „Etnografia Polska” 17 (1), s. 41-65.

- Rathje W.L.
1974 *The Garbage Project. A new way of looking at the problem of archaeology*, „Archaeology” 27 (4), s. 236-241.
1978 *Archaeological ethnography... because sometimes it is better to give than to receive*, w: *Explorations in ethnoarchaeology*, R.A. Gould (red.), Albuquerque, s. 49-75.
- Reid A., MacLean R.
1995 *Symbolism and the social contexts of iron production in Karagwe*, „World Archaeology” 27 (1), s. 144-161.
- Rocek T.R.
1988 *The behavioral and material correlates of site seasonality: lessons from Navajo ethnoarchaeology*, „American Antiquity” 53 (3), s. 523-536.
- Savelle J.M.
1984 *Cultural and natural formation processes of a historic Inuit snow dwelling site, Somerset Island, Arctic Canada*, „American Antiquity” 49 (3), s. 508-524.
- Schiffer M.B.
1972 *Archaeological context and systemic context*, „American Antiquity”, s. 156-165.
1976 *Behavioral archeology*, New York.
1978 *Methodological issues in ethnoarchaeology*, w: *Explorations in ethnoarchaeology*, R.A. Gould (red.), Albuquerque, s. 229-247.
1987 *Formation processes of the archaeological record*, Albuquerque.
- Shott M.J.
1998 *Status and role of formation theory in contemporary archaeological practice*, „Journal of Archaeological Research” 6 (4), s. 299-329.
- Siegel P.E., Roe P.G.
1986 *Shipibo archaeo-ethnography: site formation processes and archaeological interpretation*, „World Archaeology” 18 (1), s. 96-115.
- Smith S.
1980 *The environmental adaptation of nomads in the west African Sahel: key to understanding prehistoric pastoralists*, w: *The Sahara and the Nile: Quaternary environments and prehistoric occupation in northern Africa*, M.A.J. Williams, H. Faure (red.), Rotterdam, s. 467-487.
- Spriggs M., Miller D.
1979 *Ambon-Lease: a study of contemporary pottery-making and its archaeological relevance*, w: *Pottery and the archaeologist*, P.M. Rice (red.), London, s. 25-34.
- Stanislawski M.B.
1973 Rec.: W.A. Longacre 1970, „American Antiquity” 38 (1), s. 117-122.
1977 *Ethnoarchaeology of Hopi and Hopi-Tewa pottery making: styles of learning*, w: *Experimental archeology*, D. Ingersoll, J.E. Yellen, W Macdonald (red.), New York, s. 378-408.
1978 *If pots were mortal*, w: *Explorations in ethnoarchaeology*, R.A. Gould (red.), Albuquerque, s. 201-227.
- Stark M.T.
1991 *Ceramic production and community specialization: a Kalinga ethnoarchaeological study*, „World Archaeology” 23 (1), s. 64-78.
- Sullivan A.P.
1989 *The technology of ceramic reuse: formation processes and archaeological evidence*, „World Archaeology” 21 (1), s. 101-114.

Toll H.W.

2001 *Making and breaking pots in the Chaco world*, „American Antiquity” 66 (1), s. 56-78.

Tringham R.

1978 *Experimentation, ethnoarchaeology, and the leapfrogs in archaeological methodology*, w: *Explorations in ethnoarchaeology*, R.A. Gould (red.), Albuquerque, s. 169-199.

Urbańczyk P.

1981 *O możliwościach poznawczych archeologii*, „Przegląd Archeologiczny” 29, s. 5-52.

Vidale M., Kenoyer J.M., Bhan K.K.

1992 *A discussion of the concept of 'chaîne opératoire' in the study of stratified societies: evidence from ethnoarchaeology and archaeology*, w: *Ethnoarchéologie: justification, problemes, limites*, F. Audouze (red.), Juan-les-Pins, s. 181-194.

Watson P.J.

1966 *Clues to Iranian prehistory in modern village life*, „Expedition” 8 (3), s. 9-19.

White J.P., Modjeska N., Hipuya I.

1977 *Group definitions and mental templates: an ethnographic experiment*, w: *Stone tools as cultural markers*, R.V.S. Wright (red.), Canberra, s. 380-390.

White J.P., Thomas D.H.

1972 *What mean these stones? Ethno-taxonomic models and archaeological interpretations in the New Guinea highlands*, w: *Models in archaeology*, D.L. Clarke (red.). London, s. 275-308.

Wiessner P.

1983 *Style and social information in Kalahari San projectile points*, „American Antiquity” 48 (2), s. 253-276.